

ÚSTAV SOUKROMÉHO PRÁVA

V úvodu kapitoly je pozornost zaměřena na historický vývoj a využívání právní formy (veřejného) ústavu; následuje základní charakteristika ústavu v širších souvislostech, úvaha o specifickém postavení jeho zakladatele, účelu a činnosti ústavu, jeho organizační struktura, jeho reportních povinnostech, jakož i o možnosti jeho zrušení a zániku. V textu je rovněž zahrnuta úvaha o rozsahu použitelnosti úpravy nadací pro ústav (s ohledem na § 418 OZ) a o jeho odlišnosti od jiných právnických osob s majetkovým základem.

1. Ústav v historickém kontextu – ústav veřejný

Pojem ústavu měl během historického vývoje od středověku až po současnost řadu významů, jejichž počátky je možné hledat v právu kanonickém (ke konstrukci ústavu a jeho vnímání viz přehledně *Matějka, J. 1929, str. 76 a násl.*).

Právní nauka v kontinentální Evropě tradičně vychází z členění právnických osob na právnické osoby s personálním základem (korporace) a osoby se základem majetkovým (nadace, ústav). Členění na nadace a ústavy bylo spíše výjimečné a bylo odvislé od pozitivního zakotvení v jednotlivých právních rádech a přístupech tamní právní doktríny, zda byly tyto dvě kategorie vůbec rozlišovány, zda byly nazývány nadacemi/ústavy, zda byla kategorie ústavu nadřazena nadaci či *vice versa*, nebo zda tyto kategorie zcela splývaly.

Starší československá judikatura se klonila k přístupu, že „ústav není než druh nadace“ (R I 313/2, Vážný 1559).

Historicky byl pojem ústav používán především pro ústavy práva veřejného, neboť sloužil většinově k nakládání s veřejnými prostředky (i když ne výlučně). V nejširším pojetí byl chápán jako „*souhrn prostředků, jež majíce sloužiti určitému společnému účelu tvoří technickou jednotku*“ (viz blíže *Matějka, J., 1929, str. 77*), a ne vždy nutně právnickou osobu (srov. kategorii nesamostatných ústavů). Veřejné ústavy se vyznačovaly trvalostí, proto byly dávány do protikladu s „veřejnými podniky“, které mohly mít povahu přechodnou (viz blíže *Hoetzel, J., 1934, str. 71*). Byly využívány ve veřejném prostoru především jako forma podpory chudých, nemocných, potřebných, ale i v oblasti vzdělávání a vědy.

V období socialismu vůdčí roli v této oblasti přejal stát, který tyto účely zajišťoval za pomoci entit zcela nebo částečně napojených na veřejné rozpočty: **rozpočtových, příspěvkových** či dalších zvláštních **organizací**, což byl koncept zcela jiný, zrcadlící tehdejší dobu.

V novodobé historii byl v roce 1995 přijat (dnes již zrušený) zákon č. 248/1995 Sb., o obecně prospěšných společnostech, který vytvořil rámec pro zvláštní právní formu s majetkovým základem: **obecně prospěšnou společnost**. Byla určena k poskytování obecně prospěšných služeb a zamýšlena jako nástupnická forma pro transformaci příspěvkových organizací (ke které však nikdy nedošlo).

Právní základ obecně prospěšné společnosti osciloval někde **na pomezí práva soukromého a veřejného**, neboť byl vytvořen po vzoru amerických „*public benefit corporations*“. Takto zvolený koncepční přístup, lišící právnické osoby (a jiné entity) nikoli podle právní formy, ale podle účelu (tzv. *charity concept*), nebyl příliš kompatibilní se zbytkem právního řádu (zejména úpravou právnických osob soukromého práva), stavícím tradičně na diferenciaci přístupu k různým právním formám (tzv. organizační pojetí). Popis těchto přístupů viz v Ronovská, K., 2012, str. 18. Jako nevhodný se jevil i samotný název „společnost“, který vytvářel mylnou představu o korporacním základu obecně prospěšných společností. Snad i proto byl zákon č. 248/1995 Sb. v souvislosti s rekodifikací soukromého práva zrušen.

I když je, z pohledu funkcionálního, ústav „nástupcem“ obecně prospěšné společnosti, je třeba zdůraznit, že v mnoha ohledech **došlo k odklonu od této „hybridní“ právní formy a zdůraznění „fundačního“ základu ústavů**. Tuto tendenci zrcadlí již samotný odkaz na „obdobné“ užití úpravy nadací pro ústavy.

Ústav, jako zvláštní typ právnické osoby soukromého práva, se tak v českém právním řádu po 1. 1. 2014 objevuje z pohledu historie vůbec poprvé a bude zajímavé sledovat, v jakých situacích a k jakým účelům bude v právní praxi využíván.

2. Právní rámec pro ústavy v občanském zákoníku a jeho nejasné kontury

2.1 Systematika, koncepční uchopení a základní východiska platné úpravy

Ústav je **typem právnické osoby soukromého práva s primárně majetkovým základem**, která má specificky vymezený účel a organizační strukturu. Právní rámec pro ústav je systematicky zařazen do **samostatného oddílu 4 (§ 402 – 418 OZ)**.

Zařazení do samostatného oddílu je dle zákonodárce **odůvodněno kombinací „věcného základu s osobním prvkem“** a specifickým účelem ústavu, kterým je poskytování služeb. Ani to však nic nemění na jeho „majetkové“ podstatě a pojmové neexistenci členské základny.

Určitým „korporacním prvkem“, který lze u ústavu zaznamenat, je zejména **osobité postavení zakladatele ústavu**, jemuž zákon i po vzniku ústavu přiznává určitá práva a povinnosti. Obdobný přístup bylo možné nalézt v dnes již zrušeném zákoně č. 248/1995 Sb., o obecně prospěšných společnostech. Tím se zakladatel de facto dostává do postavení, které je obdobné pozici nejvyššího orgánu korporace (resp. postavení společníka, akcionáře). Další zvláštností je např. možnost, aby si zakladatel (projevem vůle v zakladatelském právním jednání) ponechal pravomoci zrušení ústavu či změny jeho účelu, interpretace zakladatelského právního jednání, popř. i další pravomoci. Tendenci k takovému prolínání korporacních a fundačních prvků lze nalézt i u jiných typů právnických osob, např. u nadací a nadačních fondů, viz blíže *Ronovská, K., 2015, str. 32 a násl.*

Právní **úprava ústavu** v občanském zákoníku je **poměrně stručná** (je tvořena 17 ustanoveními OZ) a **věnuje pozornost především základním statusovým otázkám** (název, účel, nutný minimální obsah zakladatelského právního jednání, vznik, vnitřní organizační struktura, právní důvody pro možné autoritativní zrušení ústavu atd.).

Soukromé právo garantuje zakladatelům ústavů tzv. svobodou ustavování, která se projevuje v možnosti rozhodnout o ustavení ústavu, jeho majetkovém vybavení, jakož i o dalších otázkách spojených s jeho fungováním. Občanský zákoník dále obsahuje nenápadné, nicméně **důležité ustanovení § 418 OZ**, který stanovuje, že se „v ostatním na právní poměry ústavu použijí obdobně ustanovení o nadacích...“, což výše zmiňovanou svobodu zakladatele do jisté míry **limituje**. Zvolené legislativně technické řešení sice vypadá na první pohled elegantně a jednoduše, skrývá v sobě však řadu otázek.

Míra použitelnosti úpravy nadací pro ústavy je **aktuálně „horkým“ tématem**, což dokazuje např. **nejednotná rozhodovací praxe rejstříkových soudů i odlišné názory** prezentované **v odborné literatuře** (srov. např. Ronovská, K., Ústav soukromého práva: na pomezí mezi fundací a korporací, Právní rozhledy č. 6/2017. str. 191, Hurdík, J. In: *Občanský zákoník: Komentář. Obecná část. § 1–654*. Praha: C. H. Beck, 2014, str. 1594 a násl., Ronovská, K., 2014, č. 11 s. 48 – 50, Deverová, L. In: *Občanský zákoník: Komentář. Svazek I*. Praha: Wolters Kluwer, 2014, str. 919 a násl.).

Lze mít za to, že **základními východisky** jsou v této souvislosti jednak **autonomie vůle zakladatele** a jednak **samostatnost specifických právních úprav jednotlivých typů právnických osob**. Právní úprava určující pro ústav vymezuje poměrně jasně **základní rámec** pro jejich fungování, tj. v zásadě všechny nutné (základní) „statusové atributy“. Mimo to je však třeba aplikovat (s ohledem na § 418 OZ) **kogentní ustanovení zákona z části nadační**, jakož i **podpůrně z obecné úpravy právnických osob** (§ 117 a násl. OZ) a **osob v právním smyslu** (§ 15 a násl. OZ).

K tématu se vyjádřil i Nejvyšší soud, v *NS 29 Cdo 4197/2015, R 45/2018*, kdy rozhodoval o formě zakládací listiny ústavu.

Bude tedy vždy otázkou širší úvahy, zda **vůbec a kde je ponechán prostor pro uplatňování vůle zakladatele ústavu**. Klíčové (a nejtěžší) bude především **rozdílení kogentních a dispozitivních ustanovení kodexu v právní úpravě ústavu** a dále pak nadací, respektive fundací obecně, jakož i právnických osob jako takových. Jen tímto způsobem lze nalézt jasné limity pro svobodnou vůli zakladatele a bude zajímavé sledovat, jak se s touto problematikou vypořádá právní praxe.

Při posuzování je třeba mít vždy na paměti rovněž **obecné limity zákonem stanovené pro právní jednání** a v neposlední řadě **základní principy**, na kterých je občanský zákoník vystavěn, zejména respekt k autonomii vůle při ustavování právnických osob soukromého práva a ochrana jejich statusu.

3. Ústav práva veřejného

Samostatnou kategorií tvoří **ústavy práva veřejného**. Pro jejich právní režim jsou určující především **zákony, podle kterých byly zřízeny**. Aplikace úpravy obsažené v občanském zákoníku musí vždy projít „testem“ § 20 odst. 2 OZ, tj. bude ve vztahu k těmto subjektům použitelnou pouze tehdy, slučuje-li se to s jejich právní povahou. V následujícím textu bude o zmíněných entitách, s ohledem na jejich různorodost, pojednáno pouze okrajově.

Typickými ústavami veřejného práva jsou např. Česká tisková kancelář, Česká televize, Český rozhlas, veřejné výzkumné instituce (v. v. i.) atd. Dále půjde též kupř. o příspěvkové organizace (státu, krajů či obcí), které jsou specifické tím, že přestože jsou nadány samostatnou právní osobností, jsou i nadále neoddělitelně spjaty se svými zřizovateli.

4. Obecně prospěšná společnost – předchůdce ústavu soukromého práva

Jak již bylo uvedeno výše, ústav soukromého práva vykazuje několik **shodných rysů** s právní formou **obecně prospěšné společnosti**. Z pohledu funkcionálního též částečně „nastupuje na místo“ těchto entit, kterým byl dán právní základ dnes již rušeným zákonem č. 248/1995 Sb., o obecně prospěšných společnostech.

Zákon č. 248/1995 Sb. byl občanským zákoníkem **zrušen**. Právní forma obecně prospěšné společnosti zůstala nicméně zachována a právní poměry obecně prospěšných společností vzniklých do 31. 12. 2013 se i nadále řídí dosavadními právními předpisy (§ 3050 OZ).

Zrušení tohoto zákona má v zásadě dvojí efekt: po 1. 1. 2014 již **není možné ustavit novou obecně prospěšnou společnost** a zrušený **zákon** již nikdy **nebude možné novelizovat**. Přejícná ustanovení občanského zákoníku zároveň zakotvují těmto entitám právo na změnu právní formy na ústav, nadaci nebo nadační fond; této možnosti však není dosud prakticky využíváno.

5. Mnohost právních forem s majetkovým základem

V českém právním prostředí tak vedle sebe existují po 1. 1. 2014 **nadace, nadační fondy, ústavy a obecně prospěšné společnosti**, které mohou být ustaveny za velmi **podobným účelem**. Stranou nelze nechat ani „**korporační**“ **formy**, jejichž právní základ stanovují nejen občanský zákoník, zákon o obchodních korporacích, ale i další zvláštní právní předpisy.

Pro dosahování zvoleného účelu se některá z výše uvedených právních forem může jevit vhodnější než jiná. **Zakladatel má možnost** si ze zákonem nabízených variant **vybrat**, avšak s rizikem (odpovědností) za volbu nevhodnou. Využitelnost jednotlivých výše uvedených právních forem pro zvolený účel se zároveň v mnohém **překrývá**, proto bude důležitou rolí hrát nejen soukromoprávní rámec, ale **též veřejnoprávní režim, zejména dotační či daňový**.

Při pohledu do zahraničí je patrné, že mnohost právních forem právnických osob s majetkovým základem není příliš častá. Většina právních řádů totiž využívá **formu jedinou – nadaci** (*Foundation, Stiftung, Stichting*), která **funkčně „pokrývá“ všechny entity výše uvedené**, popř. stanovuje pouze určitá specifika v rámci této jediné obecné kategorie (např. rodinné nadace či nadace péče o zaměstnance ve švýcarském občanském zákoníku). Úskalím v České republice zvoleného přístupu je zejména **nejasnost kontur jednotlivých právních forem** a taktéž nebezpečí vnitřní regulatorní arbitráže.

6. Zakladatelské právní jednání; specifická pozice zakladatele ústavu

Vůle zakladatele projevená v zakladatelském právním jednání (zakládací listině nebo pořízení pro případ smrti) **má zásadní význam**. Založit ústav lze jak *inter vivos* (zakládací listinou), tak *mortis causa* (pořízením pro případ smrti). I když zákon nevymezuje okruh osob, které mohou být zakladateli ústavů, lze dovodit, že jím může být kterýkoli **člověk nebo právnická osoba**, pokud zvláštní zákon nestanoví jinak (zejména u právnických osob veřejného práva). S ohledem na dikci § 29 zákona č. 219/2000 Sb., o majetku České republiky a jejím vystupování v právních vztazích, lze a *contrario* dovodit, že stát nemůže být zakladatelem ústavu soukromého práva.

Občanský zákoník stanovuje pouze **minimální (obligatorní) obsahové náležitosti** zakladatelského právního jednání ústavu. Zakládací listina i pořízení pro případ smrti (typicky závěť) musí **obsahovat alespoň**:

- název ústavu a jeho sídlo;
- účel ústavu vymezením předmětu jeho činnosti, popř. i předmět jeho podnikání;
- údaj o výši vkladu, popř. jeho nepeněžitým předmětu;
- počet členů správní rady i jména a bydliště jejích prvních členů
- podrobnosti o vnitřní organizaci ústavu, nevyhradí-li se její úprava statutu ústavu.

Zakladatelským právním jednáním může být zřízena i dozorčí rada. V takovém případě by v něm měla být uveden též počet jejích členů a jména a bydliště prvních členů.

Ohledně **formy zakladatelského právního jednání** platí, že je občanský zákoník zásadně postaven na svobodě volby formy, vyjádřené v § 559 OZ: „*každý má právo zvolit si pro právní jednání libovolnou formu, není-li ve volbě formy omezen ujednáním nebo zákonem*“. Obecný zákonný limit pro zakladatelská právní jednání se nachází v ustanovení § 123 odst. 3 OZ, jež stanoví, že „*pro zakladatelské právní jednání se vyžaduje písemná forma*“. Pro některé právní formy pak stanovuje občanský zákoník, zákon o obchodních korporacích či jiný právní předpis, požadavek formy zpřísněné (ve formě notářského zápisu, písemnou formu s ověřeným podpisem).

Z výše uvedeného lze dovodit, že není-li u určitého typu právnické osoby stanoven zvláštní požadavek na formu zakladatelského právního jednání (a to u ústavu není), **je třeba pořídit je v písemné formě v souladu s § 123 odst. 3 OZ**. Blíže argumentaci na podporu prezentovaného přístupu viz v Ronovská, K. *Bulletin advokacie*, 2014, str. 48. K tématu se vyjádřil i Nejvyšší soud, v *NS 29 Cdo 4197/2015, R 45/2018*, kdy rozhodoval o formě zakládací listiny ústavu, který výše uvedené potvrdil s tím, že se přihlásil k principu - *in dubio pro mitius* – tj. v pochybnostech ve prospěch méně invazivnímu řešení a příklon k respektu autonomie vůle.

Mimo to platí obecné pravidlo, že „*na právní jednání je třeba spíše hledět jako na platné než jako na neplatné*“ (§ 574 OZ), ze kterého plyne, že vznikají-li pochyby o interpretaci ustanovení zákona ohledně náležitostí právního jednání, je třeba se **příklonit k udržení platnosti právního jednání**, tj. mírnějším formálním požadavkům.

Zakladatel si dále může (nad rámec zákona) vyhradit určité pravomoci i po dobu trvání samostatné existence ústavu. Není ani vyloučeno, aby některá svá oprávnění, která mu dává

zákon, svým projevem vůle svěřil jiné osobě (stojící mimo ústav), popřípadě některému z vnitřních orgánů, například dozorčí radě (bude-li zřízena) či radě správní.

Zákon zároveň ponechává možnost „zasahovat do samostatného života ústavu“ tím, že zakladateli svěřuje **právo rozhodovat o změně zakladatelského právního jednání** i za trvání ústavu. Zároveň však není vyloučeno, aby zakladatel stanovil nezměnitelnost zakladatelského právního jednání (nebo jeho části).

U ústavů, stejně jako u nadací, ale zřejmě **nelze připustit převoditelnost pozice zakladatele** (i když na tuto problematiku existují rozdílné názory. Jsme názoru, že s ohledem na specifickou povahu práv zakladatele převod možný není, neboť jde o osobní právo (ke specifčnosti pozice zakladatele a jeho povaze viz výklad v kapitole Nadační právo). To neznamená, že by zakladatel nemohl některá svá práva (např. kontrolní oprávnění) delegovat na jinou osobu. Svě „role“ jako celku se ovšem zakladatel nemůže zbavit jinak než smrtí nebo zánikem (je-li právnickou osobou). Toto řešení lze podpořit nepřímo např. i dikcí § 409 odst. 1 OZ, v němž zákon zavádí „nouzové řešení“ pro případ, že nebude možné, aby zakladatel vykonával jednu ze svých pravomocí – jmenovat a odvolávat členy správní rady.

Na ústavy tak **nebude použitelné** rozhodnutí Vrchního soudu v Olomouci ze dne 8. 9. 2011, sp. zn. 8 Cmo 360/2010, týkající se převodu pozice zakladatele u obecně prospěšné společnosti, neboť zákon v tomto ohledu nabízí odlišné řešení.

Lze se domnívat, že si zakladatel může v zakladatelském právním jednání vyhradit i **právo ústav zrušit**. Zákon však zakladateli tuto pravomoc **explicitně nesvěřuje**; lze tedy usuzovat, že bez zmocnění k takovému jednání v zakladatelském právním jednání zrušení rozhodnutím zakladatele v úvahu nepřichází.

7. Účel existence ústavu a jeho činnost

Účel ústavu je zákonem omezen na „*provozování činnosti užitečné společensky nebo hospodářsky*“. Účel je obligatorní obsahovou náležitostí zakladatelského právního jednání a je v souladu s § 25 odst. 1 písm. b) ZVR taktéž údajem povinně zapisovaným do rejstříku ústavů.

Při volbě účelu je zakladatel omezen nejen limity v zákoně výslovně vymezenými, ale též dalšími obecnými korektivy jako je zákaz zneužití práva, povinnost výkonu práv v souladu s dobrými mravy a veřejným pořádkem, principem poctivosti apod.

Účel a činnost ústavu je ve vztahu **cíle a prostředku** k jeho naplnění. Výsledky činnosti ústavu musí být každému **rovnocenně dostupné, za podmínek předem stanovených**. Přesnost vymezení účelu ústavu v zakladatelském právním jednání hraje rozhodující roli i z hlediska uplatňování (resp. limitace) vlastní vůle členů vnitřních orgánů.

Ústav **může podnikat nebo vyvíjet jinou vedlejší hospodářskou činnost**, pokud tuto činnost zakladatel v zakladatelském právním jednání nevyloučí nebo neomezí. Daná činnost (resp. dosahování zisku) však **nesmí být nikdy účelem samotným a její provozování nesmí být na újmu jakosti, rozsahu a dostupnosti služeb poskytovaných v rámci hlavní činnosti ústavu**. Zisk z těchto aktivit pak musí být užit jen k podpoře činnosti, pro niž byl ústav založen, a k úhradě nákladů na vlastní správu.

Ústav může podnikat přímo, tj. provozovat podnikatelskou činnost svým jménem na svůj účet, nebo formou držení majetkových účastí (podílů) v jiných podnikajících korporacích. Ne každé držení majetkových účastí (podílů) na podnikajících korporacích je však podnikáním, protože správa vlastního majetku obecně podnikáním není (k tomu blíže viz výklad o fundacích).

Pokud bude ústav podnikat, bude se zřetelem k této činnosti za podnikatele považován se všemi důsledky z toho plynoucími.

S ohledem na povahu ústavu jako právnické osoby s majetkovým základem je třeba ústav při jeho ustavení vybavit alespoň **minimálním majetkem k dosahování zvoleného účelu**.

Občanský zákoník stanovuje základní **pravidla pro správu majetku ústavu**, při níž hraje zásadní roli správní rada, která je v tomto ohledu vybavena rozhodovacími pravomocemi (§ 411 odst. 2 OZ), popř. dává předchozí souhlas k určitému právnímu jednání (§ 421 OZ). Zákonem stanovená pravidla mohou být dále doplněna zakladatelem.

8. Organizační struktura ústavu

Občanský zákoník obsahuje **zvláštní úpravu organizační struktury** ústavu, zakotvuje ovšem **pouze několik kogentních ustanovení**. Tím ponechává při jejím dotváření zakladateli **poměrně široký prostor**. Zároveň je předpokládána obdobná (subsidiární) použitelnost kogentních ustanovení právní úpravy nadací a též popracované „obecné části“ právnických osob (např. co se týče zastupování ústavu členy jeho orgánů navenek). Použitelnost **dispozitivních zákonných ustanovení** přichází v úvahu, **pokud neexistuje autonomní úprava** (v zakladatelském právním jednání, příp. ve statutu).

Zakladatel může svou vůli projevit buď přímo v zakladatelském právním jednání, nebo ponechat některé otázky úpravě **ve statutu**, který vydá správní rada. Statut je však pouze fakultativním vnitřním předpisem, který se vydává jen tehdy, je-li to účelné nebo určí-li tak zakladatelské právní jednání (413 OZ).

Zákon požaduje obligatorně existenci **dvou vnitřních orgánů**: individuálního statutárního orgánu – **ředitele** – a dále kolektivního orgánu – **správní rady**, které zákon vymezuje základní rozsah pravomocí. Zakladatel však může zřídit i další orgány. Zákon výslovně počítá s dozorčí radou, ale v úvahu přichází např. i individuální kontrolní orgán (např. revizor), poradní orgány, odborná kolegia atd.

Obecně je dána **neslučitelnost funkcí**: ředitele s členstvím ve správní radě, popř. dozorčí radě či jiném kontrolním orgánu, neslučitelnosti členství ve správní a dozorčí radě, byla-li řízena.

Ohledně **odměňování** členů orgánů ústavu zákon obsahuje zvláštní (dispozitivní) pravidlo, že řediteli náleží odměna obvyklá, kdežto funkce členů ostatních orgánů „jsou čestné“ (§ 414 OZ).

8.1. Ředitel

Statutárním orgánem ústavu je ředitel, pro kterého lze (s výhradou klamavosti) zvolit i jiné označení. Jeho působnost je jednak vnitřní, kde je v řadě ohledů limitován postavením správní rady, jednak vnější, v jejímž rámci **jedná za ústav „navenek“** (vůči třetím osobám) **a zastupuje jej ve všech záležitostech (§ 168 OZ)**. Ústav je právnickou osobou, proto není nadán vlastní vůlí; ta je nahrazována právě vůlí ředitele a členů dalších orgánů ústavu. Ústavu se zároveň přičítá i dobrá víra těchto osob (§ 151 odst. 2 OZ).

Řediteli náleží **tzv. zbytková působnost**, tj. veškeré pravomoci, které zakladatelské právní jednání, zákon nebo rozhodnutí orgánu veřejné moci nesvěří jinému orgánu (§ 163 OZ).

Ředitel **řídí činnost ústavu**, spravuje jeho majetek a obstarává běžnou provozní agendu. Jeho rozhodování o důležitých otázkách je však často podmíněno předběžným souhlasem dozorčí rady. Svou funkci je povinen vykonávat s péčí řádného hospodáře (§ 159 OZ) se všemi důsledky z toho plynoucími. Zákon stanoví, že se nepřihlíží k volbě ředitele, kterým by měla být osoba odsouzená za úmyslný trestný čin.

8.2. Správní rada

Správní rada je rovněž obligatorně zřizovaným, a nadto **obligatorně kolektivním orgánem** ústavu a její role pro jeho fungování je nezastupitelná. Co do zákonem svěřených pravomocí se do jisté míry **funkčně podobá nejvyššímu orgánu** (zejména kapitálových obchodních korporací).

Správní radu jmenuje a odvolává její zakladatel, pokud svým projevem vůle v zakladatelském právním jednání neurčí způsob jiný. Není-li to možné, volí a odvolává členy správní rady dozorčí rada, pokud je zřízena; jinak si správní rada volí a odvolává své členy sama.

Pokud zakladatelské právní jednání neurčí jinak, je funkční období členů správní rady **tříleté** a není vyloučeno opakované členství. Pokud si však správní rada volí „sebe sama“, lze tutéž osobu zvolit maximálně na dvě po sobě jdoucí období.

Správní rada zejména volí a odvolává ředitele ústavu a dohlíží nad řádným výkonem jeho funkce, rozhoduje o právních jednáních ústavu vůči řediteli, přičemž za ústav projevuje vůli předseda správní rady. Mimo to správní rada schvaluje rozpočet, řádnou a mimořádnou účetní závěrku a výroční zprávu ústavu. Je zákonem povolána k **vydání statutu** ústavu, pokud je to předvídáno v zakladatelském právním jednání nebo je-li to účelné.

Kodex (§ 412 OZ) vyžaduje, aby správní rada udělila **předchozí souhlas s právními jednáními**, kterými ústav:

- nabývá nebo pozbývá vlastnické právo k nemovité věci;
- vlastní nemovitou věc zatěžuje;
- nabývá nebo pozbývá autorské nebo průmyslové právo;
- zakládá jinou právnickou osobu nebo se na takové osobě podílí vkladem.

Mimo to správní rada **rozhoduje o** dalších pro fungování ústavu **zásadních otázkách**. Pokud zakladatel nestanoví jinak, rozhoduje správní rada o zahájení provozu obchodního závodu nebo jiné vedlejší činnosti a o změně jejího předmětu. Správní rada může též, za podmínek stanovených v § 406 OZ a s přivolením soudu, rozhodnout **o zrušení ústavu**. Další práva a

povinnosti může správní radě stanovit zakladatel svým projevem vůle v zakladatelském právním jednání.

Neudělení předchozího souhlasu správní radou však automaticky právní jednání vůči třetím osobám neplatným nečiní, neboť je třeba chránit dobrou víru třetích osob, též s ohledem na § 162 OZ nebo § 1760 OZ.

Pokud zakladatel nestanoví jinak, správní rada **uděluje předchozí souhlas k právním jednáním**, kterými ústav nabývá nebo pozbývá vlastnické právo k movité věci, jejíž hodnota je vyšší než hodnota zakázky malého rozsahu ve smyslu § 12 odst. 3 zákona č. 137/2006 Sb., o veřejných zakázkách, ve znění pozdějších předpisů.

8.3. Dozorčí rada a další fakultativní orgány ústavu

Zakladatel může (ale nemusí) svým projevem vůle v zakladatelském právním jednání **rozhodnout o zřízení dozorčí rady** a vybavit ji kompetencemi podle svých představ. Zakladatel však může nad činností ústavu dohlížet i sám, některé pravomoci svěřit správní radě, popř. vytvořit i jiný kontrolní mechanismus (např. stanovit každoroční povinnost auditu hospodaření ústavu, určit jinou třetí osobu s kompetencí dohledu apod.).

Zakladatel může svým projevem vůle zřídit i další orgány ústavu (kolektivní či individuální).

8.4. Povinnost péče řádného hospodáře členů orgánů ústavu a povinnost k náhradě újmy vůči třetím osobám

Také u ústavů je třeba rozlišovat odpovědnost členů orgánů za řádný výkon funkcí vůči ústavu a povinnost ústavu k náhradě újmy vzniklé v souvislosti s jednáním členů jeho orgánů, zaměstnanců a dalších osob jej zastupujících vůči třetím osobám.

Členové orgánů musí plnit své povinnosti v souladu se zakládací listinou, zákonem, statutem, byl-li vyhotoven, a dalšími rozhodnutími v souladu s nimi. Svou funkci musí **vykonávat s péčí řádného hospodáře** (§ 159 OZ), tj. „s nezbytnou loajalitou a potřebnými znalostmi a pečlivostí“.

Obecně není při výkonu funkce předpokládána odbornost, ale pouze běžná péče a opatrnost. Je-li však člen orgánu „odborníkem“ ve smyslu § 5 OZ, musí funkci vykonávat s „odbornou péčí“ a jednání bez této péče mu jde k tíži.

Zákon presumuje, že jedná nedbale ten, kdo není péče řádného hospodáře schopen a nevyvodí z toho pro sebe důsledky (tj. nezvolí si „kvalifikovaného“ zástupce nebo ze své funkce neodstoupí). Sankcí za neplnění povinností může být zejména zbavení člena orgánu výkonu funkce (odvolání), pokud závažně a opakovaně porušuje zákon nebo vnitřní předpisy ústavu. Zároveň jsou členové orgánů, kteří poruší své povinnosti, povinni k náhradě újmy způsobené ústavu jejich jednáním či opomenutím.

Pro **řádný výkon funkce** volených orgánů působí motivačně i § 159 odst. 3 OZ, který v případě porušení povinností člena voleného orgánu stanoví, že nenahradil-li škodu, kterou ústavu způsobil porušením povinnosti při výkonu funkce, ačkoli byl povinen škodu nahradit, ručí tento člen orgánu věřiteli ústavu za svůj dluh v rozsahu, v jakém škodu ústavu nenahradil, pokud se věřitel plnění nemůže domoci na ústavu samotném.

Vůči třetím osobám nese ústav povinnost k náhradě újmy způsobené protiprávním činem, kterého se při plnění svých úkolů dopustil člen správní rady, dozorčí rady, resp. revizor, jeho zaměstnanec nebo jiný jeho zástupce (§ 167 OZ). Zvláštní režim nastupuje rovněž v případě úpadku, viz zákon č. 182/2006 Sb., insolvenční zákon.

V úvahu přichází v neposlední řadě i správněprávní a trestněprávní odpovědnost členů volených orgánů, pokud jsou splněny předpoklady jejího vzniku.

9. Účetní a reportní povinnosti, audit

Občanský zákoník obsahuje i základní pravidla pro **vedení účetnictví ústavu**. Stanoví, že je ústav povinen účtovat odděleně o nákladech a výnosech spojených s hlavním předmětem činnosti, s provozem obchodního závodu nebo jinou vedlejší činností a se správou ústavu.

Ústav je povinen každoročně **vypracovat a zveřejnit výroční zprávu (vložením do sbírky listin rejstříkového soudu)**, pro kterou je zákonem stanoven minimální obsah (§ 416 odst. 1 OZ).

Účetní závěrka a výroční zpráva ústavu musí být **ověřena auditorem** pouze tehdy, překročí-li výše čistého obrátu ústavu **10 mil. Kč** nebo pokud je tato povinnost stanovena v zakladatelském právním jednání nebo ve statutu.

10. Zrušení, přeměny a zánik ústavu

Ke zrušení ústavu bez právního nástupce (s likvidací) může dojít v souladu s obecnou úpravou v § 168 OZ právním jednáním, uplynutím doby, rozhodnutím soudu a dosažením účelu.

10.1. Zrušení ústavu s likvidací

Zvláštní důvod, pro který lze autoritativně zrušit ústav, je stanoven v § 417 OZ. Nenaplnuje-li ústav dlouhodobě svůj účel, zruší jej soud na návrh osoby, jež na tom osvědčí právní zájem. V úvahu rovněž přichází obecné důvody pro zrušení právnické osoby (§ 172 OZ).

Z dikce § 406 odst. 2 OZ plyne, že zákon počítá s možností zrušení ústavu rozhodnutím správní rady (s přivolením soudu), což lze považovat za zákonnou výjimku z pravidla, že vnitřní orgán právnické osoby s majetkovým (fundačním) základem nemůže rozhodovat o bytí či nebytí této osoby (jde opět o jeden z tzv. „korporačních prvků“ promítajících se do právního rámce ústavu.

Po zrušení ústav **vstupuje do likvidace**, která se **obdobně** řídí úpravou určující pro **nadace** (§ 378 a násl. OZ) a rovněž podpůrně úpravou obsaženou v občanském zákoníku obecně pro právnické osoby (§ 187 a násl. OZ).

Poměry zakladatelů k majetku ústavu se po jeho zániku **neobnovují**. Lze však mít za to, že si zakladatel **může určit**, jakým způsobem má být **naloženo s likvidačním zůstatkem**, přičemž u ústavů s veřejně prospěšným účelem je (s ohledem na obdobnou aplikaci nadační úpravy) tato dispozice omezena.

1.8.2 Přeměna ústavu

Vzhledem k obecné použitelnosti úpravy nadací lze mít za to, že **k přeměně ústavu může dojít fúzí sloučením s jiným ústavem**. Průběhu fúze ústavů pak bude rovněž podléhat obdobně použitelné úpravě nadací (viz kapitolu Nadace).

Změna právní formy ústavu zřejmě **možná není**, neboť ji zákon nepřipouští, a to patrně se zřetelem ke specifčnosti ústavu jako typu právnické osoby, jakož i k jeho systematickému zařazení mimo „fundace“.

10.2. Zánik ústavu

Ústav zaniká **dnem výmazu z rejstříku ústavů**, vedeného místně příslušným rejstříkovým soudem, ke kterému dochází po skončení likvidace.

(viz kapitolu o zániku právnických osob obecně).

Shrnutí výkladu o ústavech

Ústav je v občanském zákoníku uchopen jako zvláštní forma právnické osoby soukromého práva, která se vyznačuje **specifickým účelem, majetkovým základem a určitou mírou organizovanosti**. Od nadací a nadačních fondů se liší především svým účelem a **postavením zakladatele**, kterému zákon svěřuje určité pravomoci po vzniku ústavu jako samostatného subjektu práva.

Právní rámec pro ústav je v občanském zákoníku nastaven sice stručně, avšak zároveň **dostatečně kompletně**, aby k „**obdobné**“ aplikaci úpravy určující pro **nadace** bylo přistupováno spíše **méně než více**.

V případě neodůvodněné aplikace pravidel o nadacích by totiž mohlo dojít k zásahu do statusu ústavu nad rámec smyslu a účelu zákona (a též úmyslu zákonodárce), kterým bylo zřejmě vytvořit **samostatný typ právnické osoby k dosahování specifických** (obecně prospěšných) **účelů**. Opačný výklad by musel nutně vést k závěru, že této zvláštní formy nebylo třeba, neboť by se dalo bohatě vystačit s jedinou právní formou "nadace".

Související literatura

Eliáš, K. In: Eliáš a kol. *Občanské právo pro každého*. 2. vydání. Praha: Wolters Kluwer. 2014, str. 142 a násl.

Hurdík, J. In: Lavický a kol. *Komentář: Obecná část. § 1–654*. Praha: C. H. Beck. 2014, str. 1594 a násl.

Matějka, J. *Pojem veřejnoprávní korporace*. Praha: Nákladem Knihovny sborníku věd právních a státních. 1929, str. 76 a násl.

Ronovská, K. In: Lavický a kol. *Komentář: Obecná část. § 1–654*. Praha: C. H. Beck. 2014. *Výklad k fundacím a nadacím (s ohledem na § 418 OZ)*.

Ronovská, K. Ústav soukromého práva: na pomezí mezi fundací a korporací, *Právní rozhledy* č. 6/2017. str. 191.

Ronovská, K. Pět důvodů, proč nepožadovat u zakladatelských právních jednání u nadačních fondů a ústavů formu notářského zápisu. *Bulletin advokacie*. Praha: Česká advokátní komora. 2014, č. 11 s. 48–50.

Ronovská, K. Jsou fundace z Venuše a korporace z Marsu? Několik úvah nad pronikáním korporčních prvků do nadačního práva. In: Ronovská, K. a kol. *Metamorfózy nadačního práva v Evropě a České republice na počátku 21. století*. Brno: Masarykova univerzita. 2015, str. 32 a násl.

Ronovská, K. *Nové české nadační právo v evropském srovnání*. Praha: Wolters Kluwer. 2012.

Ronovská, K. in Petrov/Beran/Výtisk, *Občanský zákoník, Komentář*, 2. vydání, C.H. Beck, 2020.